

חלק ג: יומן שדה

סיפורים מהשטח על התפתחות השירותים לגיל הרך ביישובים

סיפור "התחלה טובה" בבית שמש

השתתפו בכתיבה ובאיסוף המידע:
אייל בר-איתן, מנהל ההדרכה "התחלה טובה"
רבקה פישמן, סמנכ"לית רשת המרכזים הקהילתיים
לאה בציר, רכזת המערך התומך בגני טרום-חובה
ג'ולי מלמד ואביגיל בן חמו-חביב, מפקחות על גני הילדים
מיכי גרינשטיין, מנהלת השירות הפסיכולוגי החינוכי
עדנה בראון ונורית בן עמי, פסיכולוגיות שפ"ח
אפרת אטרה, מנהלת 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון בבית שמש
זיה שגיב, ממונה מחוזית "התחלה טובה", מחוז ירושלים

"מי שעושים התחלות טובות אלה אנשים אכפתיים מכווני מטרות משותפות הנרתמים לדחוף יחד את גלגל התנופה" (רבקה פישמן, חברת הצוות המלווה של המרכז לגיל הרך, בית שמש).

הסיפור מתאר מהלך התפתחותי בן ארבע שנים, שעדיין נתון בעיצומו, ועיקרו פיתוח שיטתי של מערך השירותים לגיל הרך בעיר בית שמש. את המהלך מובילה ועדת הגיל הרך, שמתוך הקשבה לצורכי השטח פיתחה סדרה של מענים חדשים על הרצף שבין איתור לטיפול. "תפנית משמעותית", "עוצמה כבירה", "פריצת דרך" - אלה מונחים ששומעים היום בבית שמש כשמדברים על השירותים לגיל הרך מבחינת היקפם, נגישותם ואיכותם.

לאורך ציר הזמן הסיפור עוקב אחרי התפתחותם של ארבעה סוגי מענים:

1. אבחון וטיפול: הקמת יחידה קהילתית-עירונית להתפתחות הילד.
2. איתור והתערבות במסגרות חינוך: הקמת מערך תומך בגני טרום-חובה ובמעונות היום.
3. עבודה עם הורים: הרחבת המענים עבור הורי הילדים.
4. שירות מתכלל בין-משרדי: הקמת מרכז לגיל הרך.

תעודת זהות יישובית: בית שמש

מספר תושבים: 100,000

מספר הילדים בגיל הרך: 18,000

אוכלוסיית העיר מורכבת מעולים ותיקים (שנות החמישים); קהילה דתית-לאומית; קהילות חרדיות; עולים מחבר העמים, מאתיופיה וממדינות דוברות אנגלית.

הממונה היישובי על התכנית הלאומית: ריצ'רד פרס
י"ר ועדת הגיל הרך: קטי אלימי, אחות אחראית בריאות הציבור

“ופתאום איזה יופי, הוא הולך לבד. איך שיר נולד?”

בטרם נפרוש את הסיפור המערכתי הנה מקרה שמדגים את משמעות פיתוח השירותים לגיל הרך בבית שמש. אבריימי (שם בדוי) נכנס לחדר כשהוא נתמך באמו. “צעד אחד הוא לא עושה לבד”, פנתה אליו בעיניים כבדות. “זה אתה הפיזיותרפיסט, כן?” אמרה בקול עייף. הילד שלח מבטים לכל עבר, רק אליו לא הסתכל. בן שנתיים וחצי, נולד בערך כשהתחלתי לעבוד ביחידה ההתפתחותית. הרבה ילדים שמאחרים ללכת עברו מאז תחת ידי, אבל הסיפור הזה הפתיע גם אותי. ראשונה ראתה את אבריימי המרפאה בעיסוק, שנכנסה למעון במסגרת תכנית לאיתור ילדים עם הפרעות התפתחותיות (משרד הבריאות, המחלקה להתפתחות הילד). במהלך התצפית שמה לב המרפאה בעיסוק שאבריימי לא מוציא מילה, ממעט בתקשורת עם הסביבה, וגם לא הולך. כמו כן היא ראתה שליד אבריימי יושבת סייעת צמודה, שהוקצתה על-ידי מחלקת הרווחה והשירותים החברתיים.

בעקבות הדיווח של המרפאה בעיסוק הוזמנו ההורים לשיחה בתיווך מנהלת המעון. מאחר שלא נפתרו התמיהות, התגלגל המקרה לפתחה של מנהלת היחידה ההתפתחותית הקהילתית, וזו החליטה לערב את העובדת הסוציאלית של היחידה. בירורים ראשונים שערכה העו”סית העלו תמונה עגומה: אבריימי מופר במכון להתפתחות הילד של קופת החולים, אך אינו מקבל שום טיפול פרא-רפואי. עוד הסתבר שהסייעת שהוצמדה לאבריימי במעון לא קיבלה הדרכה מותאמת.

העו”סית ביצעה התערבות בכמה כיוונים. ראשית היא גייסה אותנו, חברי צוות היחידה (קלינאית תקשורת, מרפאה בעיסוק ופיזיותרפיסט), לבדיקת הצרכים הטיפוליים של אבריימי. בתוך שבועיים הושגו אישורים לטיפול בשלושת התחומים של היחידה ההתפתחותית. נוסף על כך ניהלה העו”סית מגעים מתמשכים עם מחלקת הרווחה לקבלת אישור חריג שיאפשר להכניס את אבריימי באמצע שנת הלימודים לתכנית “מסיכון לסיכוי”. זוהי תכנית שפותחה במקורה ב“אשלים” ומטרתה לשלב ילדים עם איחור התפתחותי בתוך מעון יום רגיל, שם הם מקבלים את הטיפולים הדרושים.

כך זכה אבריימי להתייחסות חינוכית וטיפולית אינטנסיבית במהלך חמשת החודשים שנותרו עד סוף שנת הלימודים. העו”סית המשיכה ללוות את המשפחה לאורך התקופה, תוך שהיא מעניקה להורים תמיכה והכלה. אט-אט הם נחלצו מהייאוש, והחלו לפעול למען קידומו של אבריימי. כעבור חודשיים מתחילת הטיפול האינטנסיבי ניכרה אצל אבריימי התקדמות מרשימה בכל תחומי ההתפתחות. הוא התחיל לדבר וגם ללכת בכוחות עצמו, ונראה שהוא מרגיש שייך ואהוב. ההורים הביעו שמחה והתפעלות.

בהתייעצויות חוזרות של צוות היחידה ההתפתחותית התגבשה ההערכה שאבריימי זקוק למסגרת חינוך מיוחד, למרות ההתקדמות המשמעותית שהושגה בתוך המעון. קשה היה להורים ולצוות המעון לעכל את הבשורה, והעו”סית נדרשה לסדרת שיחות עם הנוגעים בדבר. בסופו של תהליך ממושך ומורכב הגיעו הכול לידי הכרה שהפתרון המועדף הוא השמה במסגרת שתיתן מענה מיטבי לצרכים. נכון להיום אבריימי לומד בגן חינוך מיוחד.

א. אבחון וטיפול: הקמת יחידה קהילתית-עירונית להתפתחות הילד

בשנת 2009 נכנסה התכנית הלאומית לבית שמש. במיפוי שנערך אותו כ-2,500 ילדים בסיכון בגיל הרך, המהווים כ-14% מכלל הילדים בגיל הרך המתגוררים בבית שמש. כשליש מהילדים שאותרו סבלו מקשיים בתחום ההתפתחותי-לימודי. אחרי שהתעמקה בנתוני המיפוי, החליטה ועדת הגיל

הרך להקים סדרה של מענים תוספתיים, שבין השאר נכללו בה: "פסיעות ראשונות", "אם לאם", "הטף", "האתגר", "חצר פעילה", "דלת פתוחה" ומועדונית לגיל הרך.

במסגרת שלב תכנון המענים בוועדת הגיל הרך צף והתבלט נתון מדאיג במיוחד, שנשאב מתוך ממצאי המיפוי של המשאבים הקיימים בעיר לטיפול באוכלוסיות סיכון. התברר שילדים הנזקקים לאבחון ולטיפול התפתחותי, נאלצים להמתין תורים ארוכים כדי להתקבל למכונים להתפתחות הילד של קופות החולים. מקצת הילדים מופנים לערים אחרות לצורך אבחון וטיפול. כשמביאים בחשבון את המצב הסוציו-אקונומי של חלק ניכר מאוכלוסיית העיר (בית שמש מסווגת היום בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תחת אשכול סוציו-אקונומי 3), אפשר להבין את המצב שבו הורים מתקשים לדאוג למענה התפתחותי עבור ילדיהם. בפועל, ילדים רבים הגיעו לגן חובה או עלו לכיתה א' כשהם נושאים על גבם פערים התפתחותיים גדולים.

לאור זאת המליצה ועדת הגיל הרך על הקמת יחידה קהילתית להתפתחות הילד, שהיא בהגדרה מוסד ציבור שאינו שייך לקופת חולים זו או אחרת. המטרות המוצהרות של היחידה כוללות: (א) מתן מענה לילדים שאותרו עם קושי התפתחותי; (ב) צמצום זמני ההמתנה לאבחון ולטיפול התפתחותי, בייחוד עבור משפחות המתקשות לצרוך שירות; (ג) הגברת מודעות ההורים לזכויות הילד בכל הנוגע לסל השירותים ההתפתחותיים.

בשנת 2010 הוקמה היחידה. רשת המרכזים הקהילתיים (המתנ"סים) של בית שמש נבחרה לשמש הגוף המפעיל ברוח החזון של שילוב ידיים בין כלל הגורמים בקהילה הנוגעים לגיל הרך. בצוות המלווה של היחידה ההתפתחותית יושבות רכזת הבריאות העירונית (שהיא גם אחראית המענה), מנהלת מדור גני ילדים באגף החינוך, מנהלת השירות הפסיכולוגי החינוכי וסמנכ"לית רשת המרכזים הקהילתיים.

עד מהרה התברר שהיחידה ההתפתחותית אכן נותנת מענה לצורך אותנטי. מאחר שהיא עובדת בממשק צמוד עם ארגונים רבים אחרים בעיר - כגון מעונות יום, גני ילדים, תחנות טיפת-חלב, קופות חולים ועמותות מקומיות - התבסס מעמדה של היחידה כגוף מקצועי מרכזי וכפלטפורמה לרקמת שותפויות אפקטיביות ברמה הבין-ארגונית. לא פחות משהיא כתובת לילדים ולמשפחות, מהווה היחידה כתובת להפניה ולהתייעצות עבור אנשי המקצוע מהארגונים השותפים.

נוסף על הטיפול הנקודתי בקשיים התפתחותיים של ילדים, ממלאת היחידה תפקיד של ניהול טיפול (case management), שהוא כידוע חיוני במיוחד עבור משפחות עם ילדים בסיכון. התייעצויות שוטפות מתקיימות בצוות הבין-מקצועי של היחידה. הרכזת והעו"סית של היחידה מופקדות על ראייה כוללת של צורכי הילדים והמשפחות, בעוד ראשי התחומים המקצועיים משמשים מנהלי טיפול עבור ילדים בתחום אחרותם, כולל מעקב ושמירת קשר רצוף עם מסגרות חינוך ועם שירותים אחרים המעורבים בחיי הילד והמשפחה.

פיתוח צלע נוספת של המענה להורים בתוך היחידה ההתפתחותית, התאפשר בזכות הכנסתה של תכנית "דלת פתוחה" (שפ"ח), פרי ההחלטה של ועדת הגיל הרך. פסיכולוגיות חינוכיות העובדות בתכנית זו, יושבות בתוך היחידה ההתפתחותית ומעניקות יעוץ להורים, כמו גם לאנשי הצוות של היחידה.

הצוות המלווה של היחידה ההתפתחותית, מבצע מעקב ובקרה שוטפים באמצעות תשתית המידע היישובית (תמ"י). לדוגמה, ניתוח הנתונים בדוח המענה הראה כי היקף הילדים החרדים המקבלים שירות ביחידה ההתפתחותית, מצומצם באופן יחסי לאחוז הילדים החרדים באוכלוסיית העיר. עקב כך הוחלט בוועדת הגיל הרך לפתוח שלוחה של היחידה ההתפתחותית בתוך שכונה חרדית בעיר.

לסיכום, המאמץ המשותף שנרקם סביב פעולת היחידה ההתפתחותית הגביר את מודעות ההורים לצריכת השירות ושיפר באופן משמעותי את זמינות השירות ואת איכותו.

ב. איתור והתערבות במסגרות חינוך: הקמת מערך תומך בגני טרום-חובה

כשנה וחצי לאחר שהוקמה היחידה ההתפתחותית והתבסס גם המענים האחרים במסגרת "התחלה טובה", חזרה ועדת הגיל הרך לבחון רכיבים נוספים ברצף איתור-טיפול. הדיון בוועדה ניזון משלושה מקורות מידע עיקריים:

1. נבדקו באמצעות תשתית המידע היישובית (תמ"י) מאפייניהם של הילדים המקבלים שירות ביחידה ההתפתחותית. עקב כך עלו תהיות ביחס לילדים שמופנים אל היחידה מתוך המסגרות האוניברסליות, למשל: האם יש התאמה בין פרופיל הילדים המופנים ובין המענה שהיחידה מסוגלת לספק? והאם מגיעים כל הילדים הזקוקים למענה התפתחותי, או שיש אזורי עיוורון וחלק מהילדים הולכים לאיבוד בדרך?

2. מפקחות גני הילדים הניחו על שולחן הוועדה את מצוקת הברידות של גננות המתמודדות יום-יום עם ילדים שמגלים קושי מסוגים שונים. במיוחד הובלט הצורך של גננות טרום-חובה מאחר שאין בגנים אלה מעורבות של השירות הפסיכולוגי החינוכי בעיר.

3. לנגד עיניה של הוועדה עמדו גם ממצאי המחקרים המרובים, שהראו כי איתור מוקדם של קשיים התפתחותיים ומתן מענה הולם סמוך לאיתור הקושי הם מפתח קריטי להקטנת פערים ולמיצוי מרב הפוטנציאל ההתפתחותי של הילד.

לאור המידע והשיקולים הללו התקבלה בוועדת הגיל הרך ההחלטה להקים מערך תומך גן שיפעל בגני טרום-חובה וייתן מענה לגננות, לילדים המתקשים ולהוריהם. הערך המוסף של שיתוף הפעולה הבין-ארגוני בוועדת הגיל הרך מתבטא באיגום משאבים לטובת הקמתו של המערך התומך. המימון מגיע מהרווחה החינוכית (אגף שח"ר) יחד עם תכנית "דלת פתוחה", המופעלת על-ידי השפ"ח בכספי "התחלה טובה".

בראש המערך התומך עומדת רכזת שצברה ניסיון כמדריכת שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים, בעוד שצוות המערך מורכב משתי פסיכולוגיות חינוכיות - מרפאה בעיסוק וקלינאית תקשורת. בצוות המלווה של המערך התומך יושבות מנהלת השפ"ח, פסיכולוגית שפ"ח, מנהלת מדור גני ילדים ומפקחת על גני ילדים.

את "תרשים הזרימה" של התנהלות המערך התומך אפשר לתאר כך:

1. הגננת מאתרת ילדים שמגלים קשיי הסתגלות ניכרים.
2. הגננת מבקשת את אישור ההורים לתצפית/התערבות על-ידי אשת מקצוע מהמערך התומך.
3. בהינתן אישור ההורים הגננת ממלאת טופס שהכין המערך התומך ושמתרתו לתאר את תפקוד הילד בגן מנקודת מבטה של הגננת.

4. רכזת המערך התומך מקבלת מהגננת את הטופס המלא, ועל-פי התרשמותה מסוג הקושי של הילד היא מעבירה את הטופס לאחת מנשות הצוות של המערך.
5. אשת צוות המערך התומך נפגשת עם מנהלת הגן ונכנסת לערוך תצפית על הילד.
6. תופרים עבור הילד תכנית עבודה פרטנית, בתהליך של תכנון משותף על-ידי מנהלת הגן, הצוות החינוכי ואשת הצוות מהמערך התומך.
7. הצוות החינוכי בגן מיישם את תכנית העבודה הפרטנית ומשתף את הורי הילד בנעשה.
8. אשת הצוות של המערך התומך מלווה את יישום תכנית העבודה הפרטנית, עוקבת ומעריכה את התקדמות הילד לאורך השנה, אל מול המטרות שהוצבו בתכנית.
9. אם יש צורך באבחון ו/או בטיפול, נוסף על תכנית העבודה שהותאמה לילד בגן, אזי אשת הצוות של המערך התומך מדריכה את מנהלת הגן במגע לדרכי ההפניה, תוך הקפדה על שיתוף פעולה מלא עם ההורים.

על-פי הצורך מוזמנים ההורים לקבל הדרכה וייעוץ מהפסיכולוגית החינוכית השייכת לצוות המערך התומך. פגישות ראשונות מתקיימות בתוך הגן, ואחרי שנבנה אמון מוזמנים ההורים להמשיך ייעוץ בתחנת השפ"ח במסגרת "דלת פתוחה".

זו השנה השלישית שהמערך התומך פועל בגני טרום-חובה. בשנת הלימודים הנוכחית הופנו לאבחון ולטיפול ביחידה ההתפתחותית 142 ילדים מ-36 גנים.

ועדת הגיל הרך ממשיכה להרחיב את פעולת האיתור וההתערבות במסגרות החינוך, בשאיפה להגיע ל"כיסוי" מיטבי של אוכלוסיית היעד. להלן שתי דוגמאות:

- ◆ במעונות היום החלה לפעול התכנית לאיתור ילדים בעלי קשיים התפתחותיים (תכנית של משרד הבריאות, המחלקה להתפתחות הילד ושיקומו). חלק מצוות האיתור במעונות שייך לצוות היחידה ההתפתחותית הקהילתית.
- ◆ תכנית "אור", שהתקיימה בהיקף מצומצם של גני טרום-חובה על-ידי פאקט (PACT), הורחבה לגנים נוספים ולמעונות יום, כדי לתת מענה משלים למערך התומך.

ג. עבודה עם הורים: הרחבת המענים עבור הורי הילדים

כבר בתחילת הדרך בחרה ועדת הגיל הרך בכמה מענים ממוקדי הורים, כגון: "אם לאם", "פסיעות ראשונות" ו"דלת פתוחה". בשלב שני הוחלט בוועדה להקים קבוצות הורים בנושאי תוכן מגוונים תחת התכנית "טיפולים קבוצתיים להורים וילדים" (משרד הרווחה). בין הנושאים שנדונו בקבוצות: יחסים בין אחים, סמכות הורית וגידול ילדים הסובלים מבעיות קשב וריכוז.

בימים אלה מתגבשת בוועדת גיל רך ההחלטה להרחיב את קשת המענים להורים, במגמה לתת מענה אינטנסיבי יותר להורים הזקוקים לכך. הוועדה מתלבטת בין "נתיבים להורות" ובין "משפחות", שתיהן תכניות של משרד הרווחה.

זאת ועוד. מתוך תפיסה שהורים אינם רק צרכני שירות אלא גם שותפים פעילים, הוקם בבית שמש פורום של הורים לילדים עם צרכים מיוחדים.

ד. שירות מתכלל בין-משרדי: הקמת מרכז לגיל הרך

לאור הרצון להגביר את הפעולה המסונכרנת למען ילדים בגיל הרך במצבי סיכון, החליטה ועדת גיל רך על הקמת מרכז עירוני לגיל הרך, שיפעל בהתאם למודל הבין-משרדי שפותח ב"התחלה טובה". בימים אלה משלימים בבית שמש את גיוס המשאבים הנדרשים לצורכי בינוי, ולאחר שנקלטה מנהלת ונבחרה מדריכה בין-תחומית, החל למעשה המרכז לגיל הרך את דרכו.

ייעודו של המרכז:

- ◆ לשמש כתובת אחת, זמינה ונגישה, עבור ילדים, הורים ואנשי מקצוע בתחום הגיל הרך.
- ◆ להעמיק את רמת שיתוף הפעולה, התיאום והסנכרון בין שירותים שונים המעורבים בחיי הילדים המטופלים ומשפחותיהם.
- ◆ להרחיב את מגוון המענים המוצעים לילדים בגיל הרך ולמשפחותיהם, באמצעות גיוס משאבים וחבירה לשירותים נוספים בקהילה.

המענים לגיל הרך הפועלים כיום בעיר מאוגדים בשלושת תחומי הליבה של המרכז:

עבודה עם הורים	אבחון וטיפול התפתחותי	איתור והתערבות מוקדמת
טיפולים קבוצתיים להורים דלת פתוחה הטף + האתגר צעדים בריאים פסיעות ראשונות	יחידה קהילתית להתפתחות הילד	חצר פעילה מערך תומך-גן (טרום-חובה) איתור במעונות אור המשחק ככלי לקידום התפתחותי

נציגי ועדת הגיל הרך של בית שמש משתתפים בפורום הבין-יישובי למובילי הגיל הרך של "התחלה טובה". בעקבות הלמידה בפורום השנה הציבו לעצמם אתגר מרכזי לקדם בנייה של מנגנון מעקב ותיאום בין גורמי המקצוע השונים בעיר, בהתייחס לילדים שמטופלים בו-זמנית בכמה שירותים, או בהתייחס לילדים המופנים משירות אחד לשירות אחר.

סיפור "התחלה טובה" בשפרעם

השתתפו בכתיבה ובאיסוף המידע:
אייל בר-איתן, מנהל ההדרכה "התחלה טובה"
וסים חאג', רכז תכניות לגיל הרך, שפרעם
פאדי חאייק, מנהל 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון בשפרעם
קלתום בחוס, מדריכה בתכנית "חוויה משפחתית", שפרעם
עירית אייזיק, היחידה ללמידה מהצלחות, מכון ברוקדייל
איתן בן-עטיה, ממונה מחוזי "התחלה טובה", מחוז צפון-ב'.

"להיות אבא זה קל; כל אחד יכול להוליד, להיות הורה - זה הכי קשה"
(אב שהשתתף בתכנית "חוויה משפחתית").

רבים מדברים על עבודה עם הורים, אולם בפועל העבודה נעשית בעיקר עם אימהות, ואילו האבות בולטים בהיעדרם. קביעה זו נכונה לגבי כל רובדי האוכלוסייה בישראל, והיא מקבלת משנה תוקף לגבי חברה בעלת מאפיינים מסורתיים כמו החברה הערבית. הסיפור שלהלן מתאר מאמץ ממוקד, שיטתי ומתמשך, שהצליח להגביר את מעורבותם של האבות בתכנית קבוצתית להורים וילדים.

תעודת זהות יישובית: שפרעם

מספר תושבים: 40,000

מספר הילדים בגיל הרך: 6,000

אוכלוסיית העיר מורכבת משלוש עדות: מוסלמים (60%), נוצרים (25%) ודרוזים (15%).

הממונה היישובי על התכנית הלאומית: נאהד ח'אזם, ראש העיר

יו"ר ועדת הגיל הרך: שירין באבא, רכזת הוועדה לתכנון, טיפול והערכה, מחלקת הרווחה

"אבא נתן לי בלון צהוב וגם בלון אדום, יופי לי, יופי לי" (שיר ילדים ערבי)

סלים (שם בדוי), בן 34, אב לשלושה בנים בגילאי שבע, שלוש ושנה, מספר: "תמיד היו לי ויכוחים עם אשתי. שוב ושוב הייתי אומר לה: 'תראי איך אני עובד קשה וחוזר הביתה עייף, ואת יושבת לך בבית עם הילדים, נחה ולא עושה כלום כל היום'. זה מה שחשבתי תמיד שלהיות עם הילדים זה שום דבר. עד שנכנסתי לתכנית 'חוויה משפחתית'. באחד המפגשים ביקשה המדריכה שהאבות יהיו עם הילדים בשביל שהאימהות יוכלו לשבת בחדר אחר ולשוחח בשקט. אף פעם לא דמיינתי כמה זה קשה, כשבן אחד מבקש כל רגע משהו אחר: פעם לשחות ופעם לשירותים, בו-בזמן שהבן השני רוצה להחזיק לבדו את כל המשחקים בחדר. אם התעלמתי רגע מאחד הבנים, או אם שקעתי בשיחה עם אב אחר, הם עשו לי פדיחה הילדים. וכל זה כשהיו אתי רק השניים הגדולים, מה הייתי עושה אם גם הקטן היה עליי? מזל שאימא שלו לקחה אותי, אחרת הייתי משאיר אותם ורץ הביתה [...] כן, היום אני יודע כמה קשה לחנך ילד ולתת לו את תשומת הלב שהוא זקוק לה. אני מוריד את הכובע בפני אשתי ומודה לה על עבודת הקודש שהיא עושה בתוך הבית למען הילדים שלי".

"מה שאנו לומדים בעריסתנו נשאר אתנו עד יום מותנו" (פתגם עממי ערבי)

עם כניסת התכנית הלאומית לשפרעם ב-2008 נערך מיפוי של הילדים ובני הנוער בסיכון. ממצאי המיפוי ביחס לגיל הרך העלו נתון מדאיג: 27% מהילדים שמופו בגילאי לידה עד שש, אותרו כילדים במצבי סיכון. מענים מותאמים לילדים אלה ולהוריהם, כמעט לא היו בנמצא כלל באותה תקופה, כך עלה ממיפוי המשאבים שנערך במקביל למיפוי הילדים.

ועדת הגיל הרך שהוקמה בחנה את הצרכים בראייה כלל-יישובית לאור נתוני המיפוי, וגיבשה תמהיל מענים בהתבסס על תקציב "התחלה טובה" בתוספת כספי תרומות של קרן מגבית בריטניה דרך ג'וינט-אשלים. חלק מהמענים שהוקמו תחילה בכספי תרומות, הוטמעו אחר כך בתקציב העירוני במסגרת ההבשלה המלאה של תקציב "התחלה טובה" (2012). נכון להיום מופעלים בעיר המענים הבאים לגיל הרך: הט"ף, האתגר, ראשית, חוויה משפחתית, נתיבים להורות, חיזוק קשר הורה-ילד באמצעות מגע, המשחק ככלי לקידום התפתחותי, מעג"ן, בית פתוח, יעוץ פסיכולוגי בתחנת טיפת-חלב, איתור ביתי והדרכת משפחות בטיפת-חלב וסדנאות להורים בגיל הרך.

סיפורנו יתמקד בהשתתפותם של אבות בתכנית "חוויה משפחתית" בשפרעם. התכנית שייכת לאגף שח"ר במשרד החינוך, הגוף המפעיל המקצועי הוא המכון לחקר הטיפול בחינוך של האוניברסיטה העברית. המדריכה המחוזית היא עזיזה מנאע. הרכז של "חוויה משפחתית" בשפרעם הוא וסים חאג' והמדריכה היא קלתום בחוס. התכנית פועלת במתכונת סדנה קבוצתית (15 משפחות), והיא מיועדת להורים ולפעוטות בגילאי שנה עד שלוש. מטרתה לאפשר חוויה איכותית משותפת להורה ולפעוט באווירה תומכת ומהנה, תוך כדי חיזוק כישורי הורות ורכישת ידע התפתחותי.

"חוויה משפחתית" מוגדרת כתכנית קבוצתית "להורים וילדים", אך בפועל נוטה הכף לצד אחד בלבד של המאזן המגדרי: מי שבאות עם הפעוטות לחוות חוויה משפחתית הן האימהות, כך מורה הניסיון בכל רחבי הארץ. גם בנוף המקצועי מתבלטת זהותו הגברית של וסים, רכז התכנית בשפרעם, על רקע רוב מוחץ של נשות מקצוע המובילות את התכנית ביישובים אחרים.

עובדה זו הצטרפה אל המשוב שהשמיעו אימהות המשתתפות בתכנית בשפרעם. הן חזרו והתלוננו שהאבות הורסים את המאמץ שהן משקיעות בחינוך הילדים; שהאבות מקלקלים את המסר החינוכי שהן משתדלות להטמיע בבית ברוח התכנית; שהאבות אינם מהססים לסתור את דבריהן בנוכחות הילדים, בעיקר בכל מה שנוגע להצבת גבול לילד; ולבסוף, הן תיארו תחושה שאינן זוכות להערכה מצד האבות.

ברור היה שהאבות לא חשים אחריות כלפי התכנית מאחר שאינם מעורבים בה כלל. ההחלטה גמלה בלבו של וסים, רכז התכנית, לגייס את האבות למעורבות ולהשתתפות, כי מה שרואים הילדים בבית בעודם רכים, כולל האופן שבו הם רואים את היחס בין אבא לאימא, עתיד להשפיע על התפתחותם לאורך שנים.

"מי שמקיש בדלת, ישמע תשובה" (פתגם עממי ערבי)

כשנכנס וסים לתפקיד הרכז היישובי של "חוויה משפחתית" ושל תכניות נוספות כמו הט"ף והאתגר, הוא הביא אתו כנדוניה, ניסיון ממושך של הוראה בחינוך המיוחד. מי כמוהו הכיר את כוח הסבלנות, ההתמדה וההליכה בצעדים קטנים. הוא סימן לעצמו בשלב ראשון יעד ריאלי: להביא חלק מהאבות לחלק מהמפגשים הקבוצתיים. בהסתכלות לאחור המאמצים הניבו פרי: 8 מתוך 15 אבות התלוו

לנשותיהם והתמידו להשתתף במפגשים הקבוצתיים שאליהם הוזמנו (8 מתוך 30 מפגשים). מסתבר שצריך לדעת איך להקיש בדלת, ואז לפעמים אפשר לשמוע "כן" מהעבר השני.

נסה לעקוב אחרי סוד ההקשה בדלת. בשלב בניית הקבוצה בראשית השנה התקשר וסים ישירות אל אבי המשפחה והסביר: "אני מתקשר אליך בשם עיריית שפרעם. מגיעה לכם הטבה מהעירייה. אתם מוזמנים להשתתף בתכנית מצוינת, שלא כולם זוכים להיכנס אליה. זאת הזדמנות בשבילך ובשביל אשתך ליהנות יחד עם הילד וללמוד דברים שיעזרו לו להתקדם. אם אתה מעוניין אשמח להגיע אליכם הביתה לפגישת היכרות יחד עם המדריכה של התכנית, נסביר מה אנחנו עושים, תוכלו לראות את המשחקים שמשמשים אותנו בתכנית, ונענה על כל השאלות. אנא הודע לאשתך על התאריך שקבענו, ובהחלט נשמח להכיר אתכם".

שעה לפני מועד הפגישה שנקבעה התקשר וסים להזכיר. הוא הגיע עם קלתום אל הבית וחזר על המסרים המרכזיים: "נפתחת לכם כאן הזדמנות להשתתף בתכנית מעולה, שיש בה גם חוויית הנאה וגם תרומה להצלחה ולהתקדמות של הילד. התכנית עולה הרבה כסף, ואתם מקבלים את ההטבה כמעט בחינם. מעבר להשתתפות במפגשים תתבקשו לעבוד עם הילד גם בבית. בחלק מהמפגשים הקבוצתיים צריך להשתתף גם האב. לקראת הפעם הראשונה שהוזמנו האבות להצטרף, ערך וסים סבב טלפוני כשהוא פונה לכל אחד מהם באופן אישי: "אני רוצה להזמין אותך למפגש הבא, שתראה מה אנחנו עושים עם הילדים שלך. תהיה גם הרצאה של איש מקצוע מומחה בנושא: השפעת המדיה על ילדינו".

בתחילת המפגש הזמין וסים את האבות לשבת בחדר נפרד מהנשים. קודם שתו קפה ושוחחו על נושאים כלליים, כמו פוליטיקה וענייני העיר. אחרי רבע שעה עברו הגברים לחדר השני והצטרפו אל הנשים שישבו במעגל. במפגש הראשון התיישבו הגברים בנפרד מנשותיהם. במפגשים הבאים ישבו יחד. הוקרן סרטון שממחיש אינטראקציה טיפוסית בין הורים לילד, והתקיימה שיחה בקבוצה. כולם הוזמנו להשתתף בסבב ולהביע את דעתם. צחוק והומור שולבו בשיחה, והמפגש התאפיין באווירה טובה. בהפסקה הזמין וסים את האבות שמעוניינים בכך להתפלל אתו בצד.

במהלך התקופה שלאחר מכן הקפיד וסים להתקשר ולהזמין באופן אישי את האבות לפני כל מפגש שסומן מראש כמיועד לאבות ולאימהות יחדיו. בסיום כל מפגש כזה הדגיש וסים באוזני האבות: "כל הכבוד שבאתם, זה מראה שאכפת לכם מהילדים". ההתמדה לאורך תקופה אפשרה לאותם האבות להשתלב במרקם הקבוצתי, ובסופו של דבר הורגשה נוכחותם כטבעית וכמתבקשת.

התכנית אפשרה גמישות במתכונת ההנחיה. לעתים היה זה וסים שהנחה את קבוצת ההורים בשעה שקלתום הפעילה את הילדים במשחק. לעתים שמעו ההורים הרצאה מפי איש מקצוע אורח, ואז הצטרף וסים אל קלתום במשחק עם הילדים. בפעם אחרת ישבו האימהות עם וסים, והאבות הצטרפו אל קלתום למשחק עם הילדים. בין כך ובין כך, בחלק האחרון של המפגש הצטרפו ההורים אל הילדים למשחק משותף, מה שאיפשר התנסות באינטראקציה משפחתית איכותית.

במשפחות שיש להן גם ילדים גדולים, התקשו ההורים לצאת מהבית שניהם עם הפעוט. משום כך גויסו שתי מדריכות (בהתנדבות) ששיחקו בחדר סמוך עם הילדים הגדולים, בזמן שהאבות הצטרפו אל האימהות והפעוטות בחדר הפעילות של "חוויה משפחתית".

קלתום מצדה כמדריכה עודדה את הנשים להזמין את בעליהן למפגש הקבוצתי. כמו כן היא עודדה אותן לתת ביטוי לתפקידו המשמעותי של האב במשפחה; להתייעץ אתו בשאלות של גידול הילדים ולטפח אווירה חיובית בין כל בני הבית, הואיל וזה האוויר שנושמים הילדים.

על השתתפותם של האבות בקבוצה מספרת קלתום: "התקשיתי להאמין בתחילת הדרך שגצליח עם האבות. מניסיוני בעבר כסומכת וכמדריכה בלשכת הרווחה, ידעתי עד כמה קשה לגייס אבות להשתתפות ולהתמדה בתכניות הגיל הרך, בייחוד כשמדובר במשפחות בסיכון. התברכתי בשותפות עם וסים, שבחכמתו ובנחישותו הצליח לשכנע את האבות שיהיו חלק בלתי-נפרד מהתכנית. לראשונה התאפשר לי להכיר תמונה משפחתית מלאה; לראות את שני ההורים על דאגותיהם ועל שמחותיהם. אין לי ספק שהדבר סייע לנו כצוות מקצועי, להתאים את עצמנו לצורכי המשפחה".

"דרכים רבות אינן מובילות אל לבו של אדם" (פתגם עממי ערבי)

רגישות תרבותית היא מאפיין בסיסי של העבודה שנעשתה בתכנית זו. אם היו מנפנים לנגד עיני האבות במגילת זכויות האישה, לא הייתה נכונות לשיתוף פעולה מצדם. הקודים התרבותיים כובדו והתייחסו אליהם בכבוד ראש. אחת מאסטרטגיות הפעולה של התכנית הייתה ההקשבה לדעותיהם של ההורים המשתתפים בתכנית, מתוך דיאלוג ולא מתוך הטפה. בין השאר נשמרה ההכרה במעמדו של הגבר בתוך המשפחה כבעל-בית. המפגשים נקבעו לימי שישי, שבהם לא עובדים בדרך כלל האבות, ובמהלך המפגש ניתנה אפשרות לתפילה הואיל וזה יום קודש למוסלמים.

"ההבטחה היא ענן, והפעולה - גשם" (פתגם עממי ערבי)

חזון שיתוף האבות תורגם לפעולה שיטתית, והאפקט החיובי ניכר בכמה ממדים. אימהות שבעליהן השתתפו במפגשים דיווחו שהן זוכות לשיתוף פעולה מצד האב כשהן מנסות להנחיל שינויים בבית; שהן חשות מוערכות על-ידי האב, ושהן משוחחות אתו על התלבטויות בגידול הילדים הרבה מכפי שהיה בעבר. אותן האימהות דיווחו עוד שחל שיפור ביחסים הזוגיים, שבני הבית מדברים זה אל זה בטון רגוע יותר, ושנוצרו חברויות עם משפחות אחרות המשתתפות בתכנית.

רימא (שם בדוי) היא אחת האימהות שבעליהן השתתפו ב"חוויה משפחתית". היא בת 28 ושני ילדיה בגילאי 5 ושנתיים וחצי. אל התכנית היא הגיעה בהפניית אחות טיפת-חלב, אחרי שהתלוננה על קושי בהצבת גבולות לילדים. "הכול באשמת האבא", היא סיפרה, "למשל אני אוסרת על הילדים לצאת לשחק בשעות הערב, אז הם בוכים לאבא והוא מרשה להם. גם אין לו בעיה שהילדים יצפו בטלוויזיה 24 שעות ביממה, העיקר שלא יבכו".

את המצב היום מתארת רימא: "אני מרגישה שהוא בן אדם אחר לגמרי בעיניי הזו, בזכות התכנית. נכון שהוא לא עושה את הדברים מעצמו, אבל לפחות הוא לא מתנגד לדברים שאני מנסה להנחיל בבית, להפך: הוא תומך בי מול הילדים, למשל שאסור לצאת מהבית אחרי שבע בערב. דוגמה אחרת היא שפעם בכלל לא היה לו אכפת שילד יתיישב לידו כשהוא צופה בסרט מפחיד בטלוויזיה. היום הוא כבר מחליף את הערוץ. הוא אפילו מתחיל לחפש בטלוויזיה תכניות שמתאימות לילדים".

"הזכות שייכת למי שמתחיל, אך מי שממשיך מצליח טוב יותר" (פתגם עממי ערבי)

וסים מספר: "בשנה הבאה אנו שואפים להתרחב, כך שמצד אחד ייקחו חלק בתכנית כמה שיותר אבות, ומצד שני ישתתפו האבות ביותר משמונה מפגשים קבוצתיים לאורך השנה. במקביל התחלנו ליישם את החזון גם לגבי תכניות אחרות בגיל הרך. כך למשל בתכניות הביתיות שאני מרכז - הט"ף והאתגר" - אנו מנסים להתאים את ביקורי הבית של המדריכה לזמנים שבהם נמצא האב ולעודדו להצטרף לפעילות עם האם והפעוט".

לסיכום נביא מדבריו של הפסיכולוג עלי כ"ץ בספרו "אינטליגנציה אבהית":

תפקיד האב בחיי ילדיו הוא משמעותי ומרכזי ביותר. היעדרות האב מהטיפול בילדיו, בין שהיא פיזית ובין שהיא רגשית, נפוצה הרבה יותר בגילאים המוקדמים. לצערי הורים רבים, אבות ואימהות כאחד, עדיין מאמינים שבשנות הינקות והילדות המוקדמת, לקשר עם האב ממילא אין משמעות מיוחדת. אולם כבר מרגע הלידה, התינוק מפתח מודעות לייחודו של ההורה הזכר... לנוכחות של האב כדמות מטפלת לצידה של האם, יש משמעות אדירה בחיי הילדים בכל הקשור לזהותם העצמית, לתפיסתם את "עולם הקשר", ולתודעה של מהי גבריות ומהי נשיות. גם על-פי הספרות המחקרית, תינוקות של אב שמתתף יחד עם האם בטיפול, הופכים בדרך כלל לאנשים "שלמים" יותר, גמישים בנפשם, המסוגלים לבנות קשרים אינטימיים ארוכי-טווח, ובאופן כללי הם בעלי יכולת טובה יותר להתמודד עם לחצים ולהיות בני אדם מאושרים. כל האיכויות האלה יבואו לידי ביטוי כאשר הם יהפכו בני זוג והורים בעצמם.²¹

21 כ"ץ, ע' (2009). אינטליגנציה אבהית. תל אביב, עמ' 67-73

סיפור "התחלה טובה" בדימונה

השתתפו בכתיבה ובאיסוף המידע:

אייל בר-איתן, מנהל ההדרכה "התחלה טובה"

אילנה אזולאי, מנהלת המחלקה לעבודה קהילתית, אגף הרווחה דימונה

אתי ועקנין, רכזת "מוטב-יחדיו", המחלקה לעבודה קהילתית, אגף הרווחה דימונה

פזית גבאי-אלגי, מנהלת 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון בדימונה

יעל בן-נון, מנהלת "מוטב-יחדיו" באזור הדרום

שרונה כהן, לשעבר מנהלת המרכז לגיל הרך, דימונה

סיגל מצליח, מנהלת המרכז לגיל הרך, דימונה

סבי מנגשה, ממונה מחוזית "התחלה טובה", מחוז דרום

"כולי תקווה שהמקום הקטן והחמים שִׁבְּנו בעזרת המתנדבות, יתרחב ויתמלא במשפחות נוספות שנוכל לסייע להן" (אביבה דהן, רכזת משחקיית "כיף לקטנטנים").

זה סיפור על משחקייה בשכונה אחת בדימונה. זה סיפור על ניצחון הרוח של קהילה שלקחה את גורלה בידיה ובעשר אצבעות הקימה שירות. זה סיפור על שירות שהוא קודם-כול בית. מקום של תקווה לאימהות ולילדיהן.

משחקיית כיף-לקטנטנים בשכונת "הניצחון" בדימונה הוקמה על בסיס ארבע פלטפורמות עיקריות: (א) המחלקה לעבודה קהילתית של אגף הרווחה בדימונה; (ב) תכנית "מוטב-יחדיו" של ג'וינט-אשלים; (ג) המרכז לגיל הרך בדימונה; (ד) "התחלה טובה": 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון.

הסיפור שלהלן מתאר את תהליך הקמתה של המשחקייה ואת האופי הייחודי של השירות הניתן בה לתושבי השכונה.

תעודת זהות יישובית: דימונה

מספר תושבים: 38,600

מספר הילדים בגיל הרך: 4,000

25% מאוכלוסיית העיר הם עולים מחבר העמים. כ-2,500 תושבים שייכים לקהילת "העבריים".

הממונה היישובי על התכנית הלאומית: משה נחום, ראש מינהל חינוך ורווחה בדימונה

יו"ר ועדת הגיל הרך: הובלה משותפת של תמי אזולאי (מנהלת מדור גנים באגף החינוך) וסיגל מצליח

(מנהלת המרכז לגיל הרך)

"ניצחתי ואנצח... נשמתי היא פלא גדול" (רבי נחמן מברסלב)

אורנה (שם בדוי), בת 25, היא אם חד-הורית לשלוש בנות בגילאי 7, 5 ושנה וחצי. בעבר התגוררה בבאר שבע סמוך למשפחה, אך נאלצה לעבור משם אחרי שקיבלה אישור לדיור ציבורי של עמידר בדימונה. היא לא עובדת וכל פרנסתה מקצבת ביטוח לאומי (הבטחת הכנסה) וממזונות. אבי הבנות גר מחוץ לדימונה ואינו מעוניין להשתתף בהורות. את בנותיה מגדלת אורנה אפוא לבדה בשכונת הניצחון, הרחק ממקורות התמיכה הטבעיים של משפחה. היא מושקעת באימהות, רוצה את הטוב

ביותר לבנותיה ומעניקה להן שפע חום ואהבה. עם זאת, היא מתקשה להציב לבנות גבולות ולאפשר להן מידה של עצמאות.

לפני חמש שנים לקתה אורנה במחלה כרונית. התרופות הנדרשות עולות כ-500 ₪ בחודש. בעקבות מצוקתה הכלכלית נמנעת אורנה מנטילת התרופות, דבר שמהווה סכנה חמורה לבריאותה. אם לא די בכך, לאחרונה התגלו בעיות שמיעה אצל הבת הגדולה.

מתנדבות השייכות לגרעין התושבים הפעילים, פגשו את אורנה באקראי כשהסתובבו בשכונה. תוך כדי שיחה היא סיפרה על המעבר מבאר שבע לדימונה, והן הזמינו אותה לבוא אחר הצהריים לבקר עם הבנות במשחיקיה שהוקמה לא מכבר. אורנה הגיעה ונפשה נקשרה בנפש המקום. היא התמידה לבקר כמה פעמים בשבוע, ואט-אט חשפה את קשייה וגוללה את סיפור חייה באוזני המתנדבות. היא השתלבה בסדנה קבוצתית לאימהות ובתכניות נוספות שהתקיימו במשחיקיה.

"הבנות מחכות בכיליון-עיניים לביקורים שלנו במשחיקיה", מספרת אורנה, "סוף כל סוף יש איפה להיות וליהנות אחר הצהריים. קודם היינו משוטטות בשכונה בקור ובחום". על הקשר עם בתה היא מספרת: "בגלל בעיות השמיעה של הילדה היה לי קשה לעשות איתה דברים. המון מאמץ נדרש ממני, ונוצר בינינו ריחוק שהדאיג אותי. בעזרת הסדנה והפעילויות במשחיקיה למדתי להתקרב אל הבת שלי, לעשות איתה דברים בשיתוף, והיום זה נראה אחרת".

רכזת מוטב-יחדיו במחלקה לעבודה קהילתית מוסיפה: "ראינו את מורכבות הקשיים של אורנה, והבנו שנדרש מענה גם מעבר למשחיקיה. חיברנו בינה לבין סטודנטית לעבודה סוציאלית, שליוותה אותה מקרוב בטיפול פרטני לאורך שנה. נבנתה תכנית התערבות מקיפה, שהתייחסה בין השאר לבעיה הרפואית ולקשיים בהורות. כעבור זמן הביעה אורנה שאיפה למצוא עבודה. הזמנו אותה להצטרף לקבוצת תעסוקה והורות במסגרת מרכז 'אישה לאישה'. עקב התהליך שעברה בקבוצה התחזקה אמונתה ביכולתה להשתלב במעגל התעסוקה. כחלק מהתנאים שיאפשרו את יציאתה לעבודה, דאגנו לשלב את בתה הקטנה במעון יום. לשמחתנו צפויה אורנה להתחיל לעבוד בשנת הלימודים הקרובה בגן ילדים. המלצנו עליה כמועמדת ראוייה ביותר לפרויקט שיפוץ דירות, ואם קודם לכן התגוררה בתנאי הזנחה מחפירה, כעת שופצה דירתה מהמסד עד הטפחות, כולל מטבח חדש, סורגים ומזגן".

אורנה מעידה: "עברתי תהליך מדהים. התמיכה שאני מקבלת במשחיקיה והתכניות האחרות שבהן אני משתתפת מאפשרות לי לראות כוחות שלא הכרתי קודם בתוכי. היום אני מאמינה בעצמי יותר מאי-פעם, ומי שזוכות הן כמובן הבנות".

"יש לי קוביות קטנות. טוב מהן הכול לבנות" (פניה ברגשטיין)

בשכונת הניצחון מתגוררים כ-2,000 תושבים, מהם 600 ילדים ובני נוער. החתך הסוציו-אקונומי של השכונה נמוך, והיא מתאפיינת בריכוז גבוה של עולים, קשישים ומשפחות צעירות. היוזמה להקים בשכונה משחיקיה לגיל הרך, צמחה באופן אורגני מתוך הקהילה. הזרעים ניטעו ב-2007, כשסטודנטים לעבודה סוציאלית שעשו את הכשרתם במחלקה לעבודה קהילתית בדימונה, לקחו על עצמם פרויקט לראיין משפחות צעירות, בעיקר אימהות המתגוררות בשכונת הניצחון, כדי לברר ולהציף את צורכי השטח. בין השאר נשמעו בקשות לשיפור המצב הפיזי של השכונה, לקבלת

תמיכה והדרכה בנושאים הקשורים להורות, וחשוב מכול: האימהות הביעו משאלה להיות שותפות לפיתוח שירותים בתוך השכונה, כך שלא יצטרכו להרחיק כדי לקבל מענה.

בשנת 2008 נערך בעיר המיפוי של התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון. מתוך הילדים ובני הנוער שאותרו כנמצאים במצב סיכון, 41% היו ילדים בגיל הרך. על רקע נתון זה התבלט המחסור במענים לגיל הרך. כמו כן הצביע מיפוי המשאבים על מחסור במענים להורים. בשלב גיבוש התכנית היישובית בחרה ועדת הגיל הרך לממן בכספי "התחלה טובה" מענים כגון: בית פתוח, צעדים בריאים, יחידה להתפתחות הילד, מצעד הספרים, "אור", הט"ף והאתגר. רוב המענים מופעלים במרכז העירוני לגיל הרך. יציין כי ועדת הגיל הרך בראשותן (המשותפת) של מנהלת מדור גני ילדים באגף החינוך ושל מנהלת המרכז לגיל הרך, היא הפלטפורמה לפיתוח החזון העירוני ביחס לגיל הרך, להקמת מענים חדשים ולמעקב אחרי המענים הקיימים.

בשנת 2009 נכנסה לדימונה "מוטב-יחדיו". התכנית פותחה בג'וינט-אשלים ומטרתה לחולל שינוי בשכונה הסובלת ממצוקה רבה, תוך התמקדות בילדים ובני נוער בסיכון. אחד המנופים שעליהם מתבססת התכנית הוא הקהילה, דהיינו החתירה להעצמת הכוחות הקיימים בשכונה, דוגמת תושבים פעילים ומתנדבים. ואמנם בדימונה הוחלט להפעיל את מוטב-יחדיו במסגרת המחלקה לעבודה קהילתית של אגף הרווחה. המוביל העירוני של מוטב-יחדיו הוא משה נחום, ראש מינהל חינוך ורווחה, המשמש גם ממונה יישובי של 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון. מנהלת התכנית הלאומית בדימונה חברה בצוות הליווי של מוטב-יחדיו, והיא שותפה מלאה לתהליכי החשיבה והתכנון.

ההחלטה העירונית הייתה למקד את פעילות מוטב-יחדיו בשכונת הניצחון. ג'קלין איבגי, תושבת השכונה שהתבלטה כפעילה בשנתיים שקדמו, נקלטה כעובדת שכונה והחלה להוביל תהליך יסודי ומקיף של מיפוי צורכי התושבים, הן בעזרת מתנדבות שגייסה והן בעזרת סטודנטים שעשו את הכשרתם במחלקה לעבודה קהילתית. הצורך הנובע שעלה מהמיפוי, בהקשר לגיל הרך, הוא שיהיה מקום בטיחותי ונעים למשחק. "אין לנו מה לעשות עם הילדים אחר הצהריים", אמרו האימהות, "מתקני המשחק בגני השעשועים שבורים בגלל ונדליזם, ומתחת לבית מפחיד לשחק כי מסתובבים אלכוהוליסטים". עוד עלה מהמיפוי כי באופן יחסי מעט תושבים מהשכונה פונים לקבל שירות במרכז העירוני לגיל הרך.

בינתיים החלו לפעול ועדות שכונתיות של מוטב-יחדיו, ביניהן הוועדה השכונתית לגיל הרך, ועל-סמך ממצאי המיפוי עלה הרעיון להקים משחקה לקטנטנים. עובדת השכונה, בסיוע סטודנטים ובהדרכת נשות הצוות מהמחלקה לעבודה קהילתית, החלו לגבש קבוצה של מתנדבות, בעצמן אימהות תושבות השכונה, שהפכו לרוח החיה של המשחקה. הן קיבלו הכשרה על מושגי יסוד בגיל הרך, נסעו לראות מודל של משחקה בראש העין, והקדישו אינספור שעות לחשיבה משותפת על המקום שלהן, כיצד ייראה ומה יהיה בו, כולל צבע הקירות, הצעצועים, הספרים והכיבוד.

המתנדבות, בליווי עובדת השכונה, איתרו מבנה ישן ומוזנח, שהיה בגדר מפגע שכונתי, והובילו מסע שכנוע מול העירייה להקצאת המבנה עבור משחקה לגיל הרך. יתרה מזאת, הן הצליחו לגייס את צוות הבינוי של אגף החינוך, ששיפץ את המבנה ביסודיות ושינה את פני המקום לבלי-הכר. הג'וינט תרם משאבים להצטיידות.

תהליך ההקמה המפרך נמשך כמעט שנתיים. אז עלתה על הפרק שאלת המימון של רכזת מקצועית למשחקייה. השותפים בצוות הליווי של מוטב-יחדיו ניסו לגבש פתרון מקורי. הכול הסכימו כי מעבר לשירותים שמספק המרכז העירוני לגיל הרך, יש צורך להנגיש מענים אל תוך שכונת הניצחון. מנהלת התכנית הלאומית בדימונה ומנהלת המרכז לגיל הרך העלו את ההצעה הבאה: "התחלה טובה" תתרום את חלקה (כהשלמה למוטב-יחדיו) במימון משרת רכזת למשחקייה, על-ידי הרחבת מסגרת ההפעלה של תכנית "בית פתוח", שהיא חלק מתמהיל המענים של "התחלה טובה" בעיר. יצוין כי "בית פתוח" היא תכנית של משרד הבריאות שנועדה לאפשר לאימהות להיפגש על כוס קפה, לשחק באווירה נינוחה עם ילדיהן, ואגב כך לקבל ייעוץ מקצועי בנושאים התפתחותיים. התכנית פעלה כבר אז בתוך המרכז לגיל הרך בדימונה, והפתרון שהציעו השותפים היה להפעיל את "בית פתוח" גם במסגרת המשחקייה בשכונת הניצחון - שתשמש שלוחה של המרכז העירוני לגיל הרך.

ההצעה הובאה לדיון ולאישור בוועדת הגיל הרך "התחלה טובה". מי שהייתה בשעתו מנהלת המרכז לגיל הרך בדימונה, מעידה על המשחקייה בשכונת הניצחון שהיא וריאציה מוצלחת של תכנית "בית פתוח", כי האימהות מהשכונה מרגישות הכי בבית והכי פתוח בין כותלי המשחקייה. הערך המוסף של הגדרת המשחקייה כשלוחה של המרכז לגיל הרך, מתבטא בין השאר בקשרי עבודה שוטפים בין רכזת המשחקייה לצוות המקצועי של המרכז; ילדים מהמשחקייה מופנים אל המרכז כשיש צורך בקבלת טיפול פרא-רפואי או רגשי; וחלק מהתכניות של המרכז מגיעות אל המשחקייה במסגרת ההנגשה של השירות.

עוד חשוב לציין כי ילדים שמגיעים אל המשחקייה בתדירות גבוהה, מתבצע לגביהם מעקב באמצעות תשתית המידע היישובית (תמ"י); פרטיהם מוזנים אל המערכת במסגרת סמל המענה "בית פתוח".

"אני היה עם לבבי לבנות בית" (דברי הימים א, כב)

לפני שנסקור את הפעילויות המתקיימות במשחקייה, חשוב להדגיש כי מה שעושה את המקום הוא לא התכנים והתכניות, גם לא המבנה ששופץ, אלא התחושה שהמקום שייך לתושבים. גורם מכריע ביצירת תחושה זו הוא המתנדבות, שהן בעצמן אימהות הגרות בשכונה. בידיהן מוחזק המפתח. הן אלה שמנקות. הן אלה שמבשלות. מדי יום הן מקבלות את פני הבאים עם ארוחת בוקר בריאה ועם עוגה אפוייה. בזמני הפעילות הן מצטרפות אל רכזת המשחקייה ומספקות לאימהות ליווי וגם חניכה אישית, אם בשיחה בגובה העיניים, אם בהמלצה על צעצוע מתאים לשלב ההתפתחותי של הילד, ואם במודלינג ליצירת קשר באמצעות משחק.

המתנדבות בעצמן מקבלות ליווי והדרכה, הן על-ידי נשות מקצוע מהמחלקה לעבודה קהילתית, והן על-ידי רכזת המשחקייה, אביבה דהן, שגדולה תרומתה למרקם היחסים ולהווי המשותף שנוצר בתוך קבוצת המתנדבות. זה ההווי שמקרין על כל באי המקום חום, תמיכה ואמון הדדי. הניסיון והמעקב מלמדים כי אימהות שנכנסות אל המשחקייה ונושמות את האווירה, ממשיכות להגיע עם הילדים ואף לא מסתפקות בתכנית אחת שבה שובצו, אלא ממשיכות לתכניות נוספות.

אתגר גדול הוא האימהות שלא מגיעות מלכתחילה, ואכן יישוג (outreach) הוא אחד התפקידים המשמעותיים שממלאות המתנדבות בליווי הרכזת. בהחלטה מוצהרת "לא מוותרים על אף אימא מהשכונה". מאמץ רב מושקע בחיזור, בין שזה אומר לדפוק על דלת הבית, ובין שזה אומר לקשור שיחה על ספסל בגן השעשועים. המפתח להצלחה נעוץ בגישה שמתוכה פונים אל האימהות, לכן הודרכו המתנדבות בפיתוח אמפתיה ובתקשורת מקרבת.

המשחקייה פתוחה ארבעה ימים בשבוע, פעמיים בבוקר ופעמיים אחר הצהריים. בהנחיית הרכזת מתקיים מגוון פעילויות משחק בשילוב יצירה לילדים והורים, ריתמוזיקה והפעלות סביב חגים. כמו כן מועבר "סיפור בהמחשה" על-ידי הרכזת בשיתוף עם הספרנית הראשית מהספרייה העירונית. לאורך השנה שעברה השתתפה הרכזת בהכשרה של "משחק יחדיו" - מודל לקידום כישורי שפה באמצעות משחק. המודל פותח ביחידה לגיל הרך של ג'וינט-אשלים ויושם בשכונות שבהן פועלת מוטב-יחדיו.

דוגמאות לתכניות נוספות שהופעלו במסגרת המשחקייה:

- ◆ סדנה לאימהות (15 מפגשים) סביב נושאים הקשורים להורות, בהנחיית פסיכולוגית חינוכית והתפתחותית. האימהות התכנסו ללמידה בת שעה וחצי בקבוצה, ובמקביל נשארו מתנדבות עם הילדים במשחקייה. סדנה זו התקיימה במימון "התחלה טובה" דרך תכנית "בית ספר קהילתי להורים" של המשרד לביטחון-פנים.
- ◆ עבודה בקבוצות קטנות עם מדריכת תכנית הט"ף²². תכנית זו מופעלת במתכונתה המלאה במרכז לגיל הרך מתקציב "התחלה טובה", והמדריכה באה אל המשחקייה בשכונה לעשות עבודה עם אימהות וילדים בהתאם לעקרונות התכנית.
- ◆ תזונה לקטנטנים: מתן הדרכה לאימהות על-ידי תזונאית של משרד הבריאות סביב נושאים הקשורים לאורח חיים בריא.
- ◆ עיסוי תינוקות וליווי התפתחותי: מתן הדרכה לאימהות בנושאים התפתחותיים, כולל חיזוק הקשר עם התינוק באמצעות מגע, על-ידי אחות של תחנת טיפת-חלב הממוקמת בשכונה.

במקביל להשתתפותן במשחקייה מוזמנות האימהות להשתלב במגוון רחב של תכניות המופעלות על-ידי מרכז "אישה לאישה" במסגרת המחלקה לעבודה קהילתית של אגף הרווחה. התכניות כוללות היבטים של תעסוקה, הכשרה מקצועית, הורות, העצמה אישית/נשית, ליווי פרטני על-ידי סטודנטית לעבודה סוציאלית ועוד. זה שנים מובילה המחלקה פיתוח ויישום של מודל פעולה בגישת המעטפת (wrap around) כדי לחלץ משפחות ממעגל המצוקה. הדבר נעשה באמצעות הפעלת כמה מענים בו-זמנית, ובאמצעות מיקוד מאמץ של כל גורמי המקצוע המעורבים בחיי המשפחה. במרכז "אישה לאישה" מודגשת האמונה ביכולת הנשים, בזכותן להגדרה עצמית ובכוחן לשנות מן היסוד את תנאי החיים שלהן ושל משפחותיהן.

כניסתן של 360° התכנית הלאומית ושל מוטב-יחדיו לדימונה, הפיחה רוח חיים במפרשים העירוניים וחיזקה מגמות שהיו קיימות במחלקה לעבודה קהילתית ובקרב גופים מקצועיים נוספים, בין השאר בתחום הגיל הרך. בשנה הבאה יסתיים התקצוב של מוטב-יחדיו בדימונה, זאת על-פי מתווה התכנית שבמדרג-יורד מעביר את האחריות לידי הרשות המקומית. הטמעתם של השירותים שפותחו על הפלטפורמה של מוטב-יחדיו, כולל המשחקייה בשכונת הניצחון, תתאפשר בזכות המשך המעורבות של 360° התכנית הלאומית - "התחלה טובה".

22 תכנית הט"ף (הדרכה בטיפוח פעוטות) שייכת לאגף שח"ר במשרד החינוך. הגוף המפעיל המקצועי הוא המכון לחקר הטיפוח בחינוך של האוניברסיטה העברית בירושלים.